

Çeviriler :

İSVEÇ'TE TÜRKOLOJİ *

GUNNAR JARRING

Ruşa'dan çeviren: TÜTEN ÖZKAYA, Ph. D.

İsveçliler'in çeşitli Türk halkları ile ilk ilişkileri çok eski çağlarda başlar. Daha Vikingler devrinde İsveçliler'in, Güney Rusya ile - Volga Irmağı'nın suladığı ve kuşkusuz, daha doğuya doğru uzanan bölgeyle - ticarî ilişkileri vardı¹. Birçok doğulu ve İlkçağ yazarlarınca aşağı yukarı güvenilir bir takım bilgiler verilmekle beraber, bu devre ilişkin hiç bir belge saklanmamıştır. XVI. yüzyıldan başlayarak İsveç, Kırım Tatarları ile sürekli temaslara geçmiştir. İsveç Kralının bir Tatar heyetini Stockholm'de (1579) kabul edişi, bu temaslara ilk kanıtı olmuştur². Bu temaslara kimin önyak olduğunu saptamak güçtür. Ancak şurası muhakkak ki, İsveçliler ve Kırım Tatarları, Rus devletinin giderek daha çok artmış olan gücüne karşılık, askerî-siyasal işbirliği sayesinde bir güç oluşturmak gibi ortak çıkar gütmüşlerdir. İsveç ile Kırım arasındaki diplomatik ilişkiler yavaş yavaş daha çok canlanmış ve karşılıklı heyet ziyaretleri, o devir için, yeterince düzenli bir nitelik taşımaya başlamıştı.

* Sovetskaya Tyurkologiya. 3 (1977), ss. 94-102.

¹ 1940 yılına dek İsveç'te Türkoloji alanında yapılan çalışmalar şu kitapta ayrıntılı olarak incelenmektedir: *K. V. Zetterstéen. Turkiska studier i Sverige* (Fransızca özet: Sur les études turques en Suède), Lychnos'ta basılmıştır. Lärdomshistoriska samfundets årsbok. 1941. Uppsala, 1941. Bundan başka şu kitaplarda bu konuda bilgi verilmektedir: *T. J. Arne. De äldre förbindelserna mellan Sverige och Turkiet* (Hävd och hembygd. 2. 1927); *Walther Björkman. Die schwedisch - türkischen Beziehungen bis 1800.* (Festschrift Georg Jacob. . . . 1932); "Schwedisch - türkische Beziehungen seit 1800" (Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen. Jahrg. 35. Abt. 2. Berlin, 1932); "Die Beziehungen zwischen Schweden und der Türkei" (Orientalia Suecana 9. 1960); *G. Jarring. Uygurovedenie v Şvetsii.* (Uygurca üzerine inceleme. 2. Alma - Ata, 1970); *A. Dilâçar. İskandinav Yurtlarında Türkoloji* (Dil yazıları. 1) Ankara, 1974; *Lars Johanson. Turkiska språk.* (Humanistisk forskning. Stockholm, 1975: 1); *G. Jarring. Swedish Relations with Central Asia and Swedish Central Asian Research.* (Asian Affairs. Vol. 61: 3. London, 1974).

² *K. V. Zetterstéen. De krimiska tatarernas diplomatiska korrespondens med den svenska regeringen.* (Kungl. Humanistiska Vetenskapssam - fundet i Uppsala. Årsbok, 1952).

1637 yılı ile XVIII. yüzyılın başı arasındaki dönemde Kırım Tatarları ile yapılan diplomatik yazışmalardan oluşan çok sayıda malzeme³ İsveç devlet arşivinde saklanmıştır. Tatar - İsveç işbirliği, 1709'daki ünlü Poltava savaşının ardından son bulmaktadır. XVIII. yüzyıl boyunca Türkiye ile ilişkiler gelişmekte ve güçlenmektedir. Rålamb başkanlığındaki heyetin İstanbul'a yaptığı ziyaret (1657-1658), bu İsveçli diplomatın tuttuğu ayrıntılı günce sayesinde büyük bir ün yapmıştır⁴.

Daha XVI. yüzyılda, Uppsala Üniversitesi'nde (1477'de kurulan) çeşitli Doğu dilleri ile birlikte İbranice, Haldi dili, Suriye dili ve Arapça okutulmaktaydı. İbranice'ye ek olarak, kısa bir süre sonra Arapça da yardımcı dil olarak öğretilmeye başladı. O devirde, İsveç Doğu Bilimine Kutsal Kitapla ilgili teolojik bir akım egemendi; bu nedenle Türkçe öğrenime, daha sonraları kazandığı ölçüde bir önem henüz verilmemişti. Ancak 1730 yılında Uppsala Üniversitesi'nde Türkçe dersleri okutma sorunu ortaya atılmaktadır. Bu konuda resmî bir karara varılmış olmakla beraber, bu karar uygulamaya aktarılmıştır. Aynı yıllarda, Lund Üniversitesi'nde de Türkçe'ye karşı bir ilgi doğdu. Üniversite kütüphanesine çok sayıda Türkçe kitaplar satın alındı. İstanbul'a gidecek İsveç heyeti için gerekli çevirmenler yetiştirme sorunu ile gerçekte karşı karşıya kalındığı 1742 yılında ise, Sven Johan Munthe öğrencilere, "Osmanlı sarayında" konuşulan dilleri öğretmekle görevlendirildi. Poltava'da yenilgiye uğraması üzerine XII. Karl'ın Türkiye'de beş yıl kalışı (1709-1714), İsveç dış politikasını, Rusya'ya karşı bir birlik oluşturmak amacıyla Türkiye ile sıkı ilişkileri geliştirme doğrultusunda yönlendirmiştir. İsveç dış politikasındaki bu yeni tutumu gözönüne alarak, Doğu dillerinin üniversite düzeyinde öğretilmesi için dersler düzenlendi. Jacob Jonas Bjoernstahl ve Matthaues Norberg gibi tanınmış doğu bilginleri yanı sıra, Uppsala ve Lund kentlerindeki birçok üniversite profesörü kendilerini Türkçe öğretimine adanmışlardır. Lund Üniversitesi'nde Doğu dilleri Profesörlüğüne getirilmiş olan J. J. Bjoernstahl, 1779 yılında öldü. Yerine geçen M. Norberg, Lund Üniversitesi'nde faali-

³ K. V. Zettersteen. Türkische, tatarische und persische Urkunden im Schwedischen Reichsarchiv verzeichnet und beschrieben. Uppsala, 1945; G. Jarring. Gustaf II Adolf och tatarerna på Krim. (Ny militär tidskrift. 5. Stockholm, 1932).

⁴ Claes Rålamb. Diarium under resa till Konstantinopel 1657-1658. Utgivet... genom Christian Callmer. Stockholm, 1963 (Historiska handlingar, 37: 3).

yette bulunduğu süre içinde, Türkiye tarihi ve filolojisi üzerinde inceleme ve araştırmalar yapmış; Cihannüma'yı çevirmiş ve "Türkiye Devletinin Yıllıkları" nı yayımlamıştır⁵.

Lund Üniversitesi'nin doğu bilginlerinden olan Arapça bilgini Karl Johann Tornberg de Türkiye üzerine bilimsel araştırma ve incelemeler yapmıştır. Devrinde kuşkusuz olarak büyük yankı yapan kitabında, Türkçe ile İsveç dili arasında benzer öğeleri ortaya çıkararak tarihçi Sven Lagerbring'den de söz etmek gerekir⁶. S. Lagerbring, esas itibariyle, Farsça'dan Türkçe'ye alınmış malzeme üzerinde yaptığı karşılaştırmalı araştırma ve incelemeleri sayesinde, belirtmiş olduğu benzer öğeleri ortaya çıkarabilmiştir.

XII. Karl'ın Türkiye'de kalışı, İsveçliler'in yalnızca bu ülkeye değil, tüm Orta Doğu'ya karşı duydukları ilginin büyük ölçüde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Kralın Bender'deki karargâhı, İsveçliler'in doğuya yaptıkları bilimsel seferlerin düzenlendiği bir merkez durumuna geldi. Bu seferler sırasında ele geçirilen önemli malzemeler bugüne dek tümüyle işlenmeden ve yayımlanmadan kalmıştır⁷. Poltava savaşından sonra Batı Sibirya'nın değişik yerlerine ve her şeyden önce, bilimsel seferlerin hareket noktası olan Tobolsk'a sürgüne gönderilen İsveçli savaş tutsaklarınca gerçekleştirilen araştırma ve inceleme faaliyetleri çok daha büyük bir önem taşımaktadır. Bu araştırmacılar arasında Philipp Johann Strahlenberg, Johan Gustaf Renat, J. Chr. Schnitscher ve Peter Schönström, en tanınmış kişilerdir⁸. Moğol halkları ve her şeyden önce Kalmuklar'la temasları, Orta Asya Türk halkları hakkında çok sayıda malzeme toplamalarına olanak vermiştir. J. G. Renat, bugünkü Çin vilâyeti Sin-ciyang (Sinkiang) topraklarında yaşayan halklara ilişkin ayrıntılı bilgi vermiştir; F. J. Strahlenberg ve P. Schönström ise, Ebülğazi Bahadır Han'ın tarihsel yapıtlarını, o devrin İsveçli ve Avrupalı bilim adamlarına tanıtmış-

⁵ "Cihan Numa, geographia orientalis, ex turcico in latinum versa a Matth." Norberg. P. 1-2. Lund, 1818; "Turkiska rikets annaler sammandragne ur dess egna urkunder". D. 1-4. Christianstad Hernösand, 1822.

⁶ Bref till Cancellie Rådet och Riddaren, Herr Joh. Ihre om Svenska och Turkiska Språkens likhet. Lund (1764).

⁷ E. Wrangel. Den första svenska Orientexpeditionen och Cornelius Loos teckningar i Nationalmuseum. (Karolinska förbundets årsbok. 1932).

⁸ G. Jarring. Svenskt kulturarbete i Österled. (Svenska folket genom tiderna. Vårt lands kulturhistoria i skildringar och bilder. Band 5. 1939).

tır⁹. F. J. Strahlenberg, çizmiş olduğu dillerin karşılaştırmalı tablolarında, ayrıca "Avrupa ve Asya'nın Kuzey ve Doğu Bölümleri" (1730) adlı büyük yapıtında, Tatarca, Çuvaşça ve Yakutça gibi Türk dillerini de tanımlamıştır. F. J. Strahlenberg'in genç meslektaşı Charles Schulman, Obi kollarından Biya ırmağında bulunan Eski Türkçe yazıtların, 1721'de kopyelerini çıkarmıştır.

Böylelikle, İsveç Türkolojisi, yalnızca ayrı ayrı Türk dillerini araştırıp incelemekle kalmamış, bütün Türk dilleri İsveçli dil bilginlerinin araştırma ve inceleme konusu olmuştur.

F. J. Strahlenberg'in ilk İsveçli Türkolog olarak tanınması gerekir¹⁰. Tatar - Çuvaş - Yakut dillerinin sözcük malzemesini karşılaştırmalı olarak inceleyen bilgin, büyük yapıtında, aynı zamanda, Türk dili ile çeşitli Avrupa dilleri ve her şeyden önce Almanca arasında benzer özellikleri saptamaya çalışmaktadır¹¹. Almanca ile karşılaştırmada vardığı sonuçlarda, düş gücünün büyük payı bulunması nedeniyle, bu incelemeleri önemli bir bilimsel değer taşımamaktadır. İsveç Türkolojisi tarihinin değerlendirilmesinde, öğretmenlik faaliyetini temel ölçüt alırsak, ilk Türkolog sanınının, L. Johanson'un doğru olarak belirttiği gibi, XVIII. yüzyılın sonunda Uppsala Üniversitesi'nde Türkçe dersleri okutan Gustaf Peringer-Lillieblad'a verilmesi gerekir¹².

İstanbul'da görevli İsveçli diplomatlar (XVIII. yüzyıl) Türkoloji araştırmaları ile oldukça çok uğraşmışlar ve birçok küçük yapıt yayımlamışlardır. Örneğin, Carl Fredrik von Höpken ve Edvard Carleson, Türkiye'de İbrahim Müteferrika tarafından basılmış ilk kitapları İsveç kitaplıklarına kazandırmak için oldukça büyük çaba harcamışlardır. 1768 yılından başlayarak İstanbul'daki İsveç Misyonu'nda çevirmen olarak görev yapan Mouradgca d'Ohsson adında bir Ermeni, 1795 yılında İsveç uyrukluğuna geçmiş ve Türkiye'de İsveç Ortaelçiliği'ne atanmıştı. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Tablosu" (Tableau Général de L'Empire Othoman) (1787-1820) başlıklı ünlü üç ciltlik yapıtını, kuşkusuz olarak, İsveç Türkoloji araştırmaları arasında saymak gerekir.

⁹ "Philologiae turcicae fundamenta." 2(1964), s. 385.

¹⁰ Dilâçar, yukarıda adı geçen yazısında bu düşünceyi belirtmiş bulunmaktadır (s. 218).

¹¹ Strahlenberg. Das nord-und östliche Theil von Europa und Asia, s. 129 v. d.

¹² Johanson. Turkiska språk, s. 21.

Sonradan en büyük İsveçli tiyatro yazarı olarak tanınan August Strindberg, Stockholm Kraliyet Kitaplığı'nda görev yapmakta olduğu 1870 yılları sonunda, Doğu Bilimi üzerinde araştırma ve incelemeler yapmaya başladı. Bu araştırmalar, A. Strindberg'in Türkoloji ile ilgili sorunlara ilgi duymasına neden oldu¹³. Sibiry'a'daki İsveçli savaş tutsaklarının bilimsel ve kültürel faaliyetleri dikkatini çekmekteydi. "İsveçli Savaş Tutsaklarının Poltava'dan Sonraki Yazgısı Hakkında Notlar" dan sonra, Strahlenberg, Renat, Ambjörn Molin ve öteki bilgilerin yapıtlarının daha derin olarak incelemesine geçti. A. Strindberg, ayrıca, Ebülğazi Bahadır Han ve tarihsel yapıtı hakkında küçük bir kitap yazdı ve 1889 yılında Stockholm'de toplanan Doğu bilginlerinin Kongresine adadı¹⁴. A. Strindberg'in bu kitabı, yüzyılın sonunda Orta Asya'da uzun bir yolculuk yapan araştırmacı Sven Hedin ile şiddetli tartışmaların ortaya çıkmasına yol açtı. Hedin'in Lop-nor sorununu ele alış biçimi, 1910'da A. Strindberg'in acımasız eleştirisine uğramıştır¹⁵. Bunun üzerine S. Hedin, Rusya'da bulunan İsveçli savaş tutsaklarının bilimsel araştırmalarını daha ciddi olarak incelemek zorunda kalmıştır. İncelemelerde vardığı sonuçları, 1917'de "Güney Tibet" başlıklı büyük kitabının ilk bölümünde yayımladı. Bu yapıt Türkoloji alanında çok sayıda ilginç malzeme içermektedir¹⁶.

1924 yılında Orta Asya'ya yeniden ilgi duyulması dolayısıyla, geçmişte doktor - misyoner görevinde bulunmuş olan Gustaf Raquette'in Lund Üniversitesi'ne Türkoloji doçenti¹⁷ atanması üzerine, Türkoloji, İsveç yüksek okulunda bir bilim dalı olarak okutulmaya başladı.

¹³ A. Strindberg. Samlade skrifter. D. 4. (Kulturhistoriska studier) Stockholm, 1912; W. A. Berendsohn. Strindbergs östasiatiska studier. (Samsfundet Örebro Stads-och Länsbiblioteksvänner. Meddelande Nr. 27, 1959); Rudolf Levental'in İngilizce çevirisi: "The Oriental Studies of August Strindberg (1849-1912)" (Central Asian Collectanea. No. 5 Washington D. C. 1960).

¹⁴ "Notice sur le manuscrit de la première traduction de la Chronique d'Abul-Ghâsi - Behâder." Stockholm, 1889.

¹⁵ Strindbergsfejden. 465 debattinlägg och kommentarer utg. av Harry JÄRV. 1968.

¹⁶ Ayrıca bkz., s. 246-261. The Maps of Strahlenberg and Renat.

¹⁷ Kısa bir biyografi ve bibliyografik bilgiler, yazarın şu yapıtında yer almaktadır: "Gustaf Raquette and Qasim Akhun's letters to Kamil Efendi. Ethnological and folkloristic materials from Southern Sinkiang edited and translated with explanatory notes." Lund, 1975 (Scripta minora. 1975-1976: 1).

İran ve Hint filolojisi bilgini Hannes Sköld, İsveç'te Türkoloji araştırmalarının gelişmesine etkin biçimde katkıda bulunmuş en önde gelen bilginler arasındadır. 1925 yılında Lund Üniversitesi'nde Orta Asya Enstitüsü kurulmuş, ancak olanaksızlar yüzünden çok kısa bir süre faaliyette bulunabilmişti. Bununla beraber Sköld, İran lehçelerini yerinde incelemek üzere Pamir'e bilimsel bir gezi yapmayı başardı¹⁸. Taşkent'te bulunduğu sırada Özbekçe üzerinde araştırma ve incelemeler yapmış, ancak bu alandaki çalışmaları bugüne dek yayımlanmamıştır.

1933 yılında bu satırların yazarı, Raquette gibi, Lund Üniversitesi'nin Türkoloji Kürsüsü'nde doçent oldu. Böylece, Raquette'in emekliye ayrıldığı 1937 yılına dek, dört yıl boyunca, Lund Üniversitesi'nde Türkoloji alanında faal olarak çalışan iki araştırmacı bulunmaktaydı. İkinci Dünya savaşının başlamasıyla, yazar, diplomat olarak görev yapmak zorunda kaldı. Böylece Lund Üniversitesi'nde Türkoloji üzerinde yapılan araştırma ve incelemelerin yirmi yıllık dönemi sona ermiş ve bundan sonra bu alandaki bilimsel araştırma ve incelemeler tümüyle durmuştur.

Uppsala Üniversitesi'nde, Herman Almkvist (1839-1904), K. V. Zatterstéen (1866-1953), Frithiof Rundgren (1921) gibi kimi Sâmi dilleri bilginleri ve ayrıca Türkolog Walther Björkman (1896) Türkçe dersler okutmaktaydılar. 1971 yılından başlayarak, Uppsala Üniversitesi, "Türkoloji" dersini düzenli olarak okutmak hakkını elde etmiştir. Yine 1971 yılında Türkolog Lars Johanson, Türkoloji Kürsüsü'ne doçent olarak atandı.

Stockholm Üniversitesi'nde de değişik zamanlarda Türkçe'ye başlangıç dersi okutulmuş, ancak öğrenciler sınavları Uppsala Üniversitesi'nde vermişlerdi.

İsveçli Türkologlar arasında, dil öğretimi ile yoğun bilimsel araştırma ve inceleme faaliyetlerini beraber yürüten bilginlere ayrı bir yer vermek gerekir. Osmanlı - Türk diplomasisi üzerinde araştırma ve incelemeler yapmış (1880) ve iki kitap yayımlamış olan, Sâmi dilleri ve Arapça bilgini Herman Almkvist bu bilginler arasına gir-

¹⁸ H. Sköld. *Materialien zu den iranischen Pamirsprachen*. Lund, 1936 (Acta Reg. Societatis humaniorum litterarum Lundensis. 21).

mektedir¹⁹. Yerine geçen ve yine Sâmi dilleri ve Arapça bilgini olan K. V. Zatterstéen, Osmanlı - Türk ve Tatar diplomasisi üzerinde inceleme ve araştırmalar yapmıştır. Türk tarihçisi Akdes Nimet Kurat (1903-1971) ile birlikte "Türkçe Belgeler"²⁰ başlıklı büyük bir kitap yayımlamıştır. Ancak, İsveç koleksiyonlarında bulunan Doğu el yazmalarının kopyeleri ile birlikte Osmanlı - Türk ve yeni Uygur edebiyatını ayrıntılı olarak incelemesi sayesinde çok büyük bir üne kavuşmuştur²¹. K. V. Zatterstéen'in "Anasını Babasını" başlıklı yapıtı ilginç bir filoloji sorunu üstünedir.²²

Johannes Kolmodin²³ (1884-1933), bilimsel faaliyetlerine Sâmi dilleri bilgini olarak başladı. Daha sonra, Türkiye'ye ve her şeyden önce XII. Karl devrinde, Türk - İsveç ilişkilerinin incelenmesine ilgi göstermeye başladı. J. Kolmodin, İstanbul'daki İsveç Misyonu'nda bulunduğu uzun bir süre aralıksız olarak bu konuda ve aynı zamanda Türk edebiyatı üzerinde araştırma ve incelemeler yaptı. Ancak, herhangi önemli bir yapıt yayımlamadı.

1951 yılından başlayarak bilimsel faaliyetlerini Uppsala'da sürdüren Walther Björkman, Türk - İsveç ilişkilerini incelemekten başka, Türkoloji alanında da çalışmalar yapmıştır. "Türkler Devrinde Bu da" başlıklı yapıtı ile birlikte başka yapıtlar da yayımlamıştır²⁴.

¹⁹ *H. Almqvist. Ein türkisches Dragoman-Diplom aus dem vorigen Jahrhundert* (Skrifter utg. af Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala III: a); *Nacht-rägliche Bemerkungen zum Türkischen Dragoman-Diplom. Uppsala, 1894 - 1895.*

²⁰ *Türkische Urkunden herausgegeben und übersetzt von A. N. Kurat und K. V. Zetterstéen. Uppsala, 1938. (Monografier utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps - Samfundet i Uppsala. 1).*

²¹ *Zetterstéen. Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Universitätsbibliothek zu Uppsala verzeichnet und beschrieben. 1-2. Uppsala, 1930-1935.*

²² "Le Monde Oriental." 14. 1920.

²³ *Biyografiye ve bibliyografyaya ilişkin ayrıntılı bilgi için yazarın şu yazısına bkz.: "Johannes Kolmodin i Svenskt biografiskt lexikon." h. 103 (1976).*

²⁴ "Ofen zur Türkenzeit" (Hamburgische Universität. *Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandskunde. Bd. 3. Reihe B. Bd. 3. Hamburg, 1920*); "Aus der altanatolischen Literatur" (*Orientalia Suecana 10. 1965*); "Die altosmanische Literatur. Die klassische - osmanische Literatur." (*"Philologicae turcicae fundamenta." 2. 1964*).

Uppsala Üniversitesi'nde Sâmi dilleri Profesörü Frithiof Rundgren yapıtlarında, karşılaştırmalı incelemeler²⁵ yapmakta, ayrıca Türkoloji ile ilgili ayrı ayrı sorunları ele almaktadır²⁶. Sanskrit ve karşılaştırmalı dilbilimi Profesörü Stig Wikander, Altay dillerinden alınan sözcükler ve dil akrabalığı sorunlarını iki ayrı yapıtında²⁷ ele alarak işlemiştir. Bundan başka, Osmanlı edebiyatı hakkında genel bir inceleme kitabı yazmıştır.

Björn Kollinder (1894), Uppsala Üniversitesi'nde Fin-Ugor dilleri Profesörü olarak uzun yıllar çalışmış, ayrıca Türkoloji alanında çalışmalar yapmıştır. "Devlet Türkçesi'nin Sesbilgisi Üzerine Araştırmalar"²⁸ başlıklı kitabında, Türkçe'nin sesbilgisi özelliklerini incelemiştir. Kollinder'den önce Karl Bernhard Wiklund (1868-1934) "Orta Asya Coğrafya Adlarının Transkripsiyonu" başlıklı yapıtında, Türkoloji ile ilgili ayrı ayrı sorunlara yönelmiştir²⁹. Uppsala Üniversitesi'ndeki Türkoloji araştırmalarının tablosunu tamamlamak için (Lars Johanson'un yapıtları aşağıda incelenmektedir), Türkoloji ile ilgili sorunları araştırmış ve İvo Andri'ć'in yapıtlarından birinde³⁰ Türkçe sözcükleri incelemiş olan İslav filolojisi uzmanı Gun Bergman'dan da (1916-1971) söz edilebilir.

Gustaf Raquette, Doğu Türkistan'da doktor - misyoner olarak faaliyetlerinin başlangıç döneminde, Türkistan'da ilk kez olarak, ders kitapları yazmak, Kutsal Kitabı çevirmek, almanaklar yayımlamak gibi dilbilimine ilişkin pratik sorunlara çözüm getirmeye uğraşmıştır. Bu çalışmalar için Kâşgar ve Yarkent'te konuşulan yeni Uygurca'yı tam anlamıyla bilmek gerekmektedir. Önce, fonetik yazımla, "Yar-

²⁵ Bkz. bibliyografya: *Johanson. Aspekt im Türkischen* (1971), 1959, 1960, 1961 b, 1963 och 1968 a.

²⁶ *Teyze und Čičä. Bemerkungen zu den türkischen Verwandtschaftsnamen* (Oriens. 15. 1962); "Turcica" (*Orientalia Suecana*. 16. 1967).

²⁷ *Yeri gelmişken belirtelim, Chichenitzá. An Altaic name* (*Studia linguistica* 25, 1972; *Varzohara* (*Acta Orientalia* 34. 1972); *Maya and Altaic* (*Ethnos* 1967, 1970, *Orientalia Suecana* 19-20, 1970-72); *Turkisk litteratur* (*Utomeuropeiska litteraturer*. Stockholm, 1966).

²⁸ *Reichstürkische Lautstudien*. Uppsala, 1939. (Uppsala Universitets årsskrift 1939: 1).

²⁹ *Transcription of Geographical Names in Central Asia*. (Sven Hedin, *Central Asia*, 1899-1902, vol. 2, p. 647-660).

³⁰ *Gun Bergman. Turkisms in Ivo Andri'ć's Na Drini čuprija examined from the points of view of literary style and cultural history*. Uppsala, 1969. (*Acta Universitatis Upsaliensis. Studia slavica Upsaliensis*. 11).

kent ve Kâşgar Bölgelerinde Şimdi Konuşulan ve Yazılan Doğu Türk Lehçesine İlişkin Bugünkü Bilgilerimiz Hakkında”³¹ başlıklı bir metinler kitabını, birkaç yıl sonra ise, “Sözlüklü, Uygulamalı ve Kuramsal Doğu Türkçe (Uygurca) Grameri 1-3”³² başlıklı büyük bir yapıtı yayıma hazırlamıştır. Daha sonra Kâşgar ve Yarkent lehçelerinden “İngilizce - Türkçe (Uygurca) Sözlük”³³ yayımladı. G. Raquette, bu yapıtlarında Kâşgar ve Yarkent lehçelerinden de söz etmekle birlikte, örnek gösterdiği dil malzemesinin, daha çok Sin-ciyanğ vilâyetinin tüm güney bölümünde kullanılan standart edebiyat dili olduğu görülmektedir. Fonetik yazımla verdiği metinlerde (“Tahir ile Zühre Öyküsü”³⁴) G. Raquette, yeni Uygur edebiyat dili hakkında bir takım ek bilgiler vermekte ve olgular göstermektedir. G. Raquette tarihsel bir Kâşgar Vakıfnamesi (yine fonetik yazımla) yayımlamış ve böylece Doğu Türkistan’daki İslam yönetim sistemine ilişkin ve o zamana dek hemen hemen bilinmeyen bilgileri bilim alanında kullanılır duruma getirmiştir³⁵.

Raquette’in İstanbul’da yaptığı inceleme ve araştırmaların sonunda “Türkçe’de Vurgu Sorunu”³⁶ başlıklı yapıtı ortaya çıkmıştır. Yeni Uygurca ile paraleller kuran bilgin, Türkçe’de karmaşık vurgu sorunlarını ele almaktadır. Daha sonra G. Raquette, İsveç dilinde yazdığı birçok yazılarda kimi Orta Asya sorunlarını, ayrıca Doğu Türk toponimisini, Doğu Türkistan tarihini, geniş oylumlu bir inceleme yazısında ise İslam tarihini ele almıştır³⁷.

³¹ A Contribution to the Existing Knowledge of the Eastern-Turkestan Dialect as it is spoken and written at the present time in the Districts of Yarkand and Kashgar. (Journal de la Société finno-ougrienne 26: 5. Helsingfors, 1909).

³² Eastern Turki Grammar. Practical and Theoretical with Vocabulary. (Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen. Jahrg. 15-17. Abt. 2. Berlin, 1912-1914).

³³ English-Turki Dictionary based on the Dialects of Kashgar and Yarkand. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 23: 4. Lund, 1927).

³⁴ Täji bilä Zohra. Eine osttürkische Variante der Sage von Tahir und Zohra. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 26: 6. Lund, 1930). Şu yapıtıma da bkz.: “Wörterverzeichnis zu G. Raquettes Ausgabe von Täji bilä Zohra (Lund, 1930). Lund, 1967. (Acta Universitatis Lundensis. Sectio 1: 4).

³⁵ Eine kaschgarische Wafk-Urkunde aus der Khodscha-Zeit Ost-Turkestans. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 26: 2. Lund & Leipzig, 1930).

³⁶ The Accent Problem in Turkish. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 24: 4. Lund, 1929).

³⁷ Några turkiska geografiska namn i Centralasien (Svensk geografisk årsbok. Lund, 1928); Birçok yazı şu kitapta yer almaktadır: “På obanade stigar.” Stockholm, 1917; Muhammeds religion. Stockholm, 1935.

Bu satırları yazanın yayınlarına gelince, çoğunun esasını 1929-1930 ve 1935 yıllarında Orta Asya'nın ayrı ayrı bölgelerinde, mahallinde yapılan araştırma ve inceleme malzemesi oluşturmaktadır. "Doğu Türkçesi Sesbilgisi Üzerinde İncelemeler"³⁸ başlıklı doktora tezini (1933) bu yayınların başlangıcını oluşturmuştur. "Doğu Türkçesini Öğrenmeye Yarayan Gereçler. Öykü, koşuk, atasözü, bilmece vb."³⁹ başlıklı yapıtında, Kâşgar, Taşmalık, Yarkent, Guma, Kuça ve Hotan'ın folklor ve etnoğrafya malzemesine yer verilmiştir. Bunun ardından "Orta Asya Masalı" (Lund, 1973)⁴⁰ başlıklı bir Kâşgar folklor metni yayımlanmıştır. 1964 yılında yayımlanan "Doğu Türkçe (Uygurca) İngilizce Lehçe Sözlüğü"⁴¹ nü, yukarıda andığımız yapıtların son bölümü olarak saymak gerekir. Yazarın Doğu Türk bölgesi üzerine yayımladığı küçük yapıtları arasında, "Meyvalar Cengi-Ceḡ-i-Mıve"⁴², bir Kâşgar munâzarası, ayrıca "Doğu Türklerinde Hayvanları Çağırma ve Kovma Ünlemleri"⁴³ ve Satuk Buğra Han ile ilgili olarak güney - batı Taklaman'da bulunan kutsal mezarlar sistemini inceleme yazısı⁴⁴ adlandırılabilir.

Orta Asya toponimisi iki ayrı yapıtında incelenmiştir. Birinci yapıt, "Orta Asya'daki Türkçe Yer Adları Üzerine Birkaç Not"⁴⁵, "tam bir tümce oluşturan adlara" büyük bir yer ayrılmıştır. D. M. Farquhar ve E. Norin ile birlikte yayımladığımız ikinci yapıt "Coğrafya Adları İndeks"⁴⁶, "Sven Hedin'in Orta Asya Atlasında"

³⁸ Studien zu einer osttürkischen Lautlehre. Lund, 1933.

³⁹ Materials to the Knowledge of Eastern Turki. Tales, Poetry, Proverbs, Riddles, Ethnological and Historical Texts from the Southern Parts of Eastern Turkestan with translation and notes. 1-4. Lund, 1946-1951. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 43: 4, 44: 7, 47: 3-4).

⁴⁰ A Tall Tale from Central Asia. (Scripta Minora Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis. 1972-1973 3:).

⁴¹ An Eastern Turki-English Dialect Dictionary. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 56. Nr. 4).

⁴² The Contest of the Fruits. An Eastern Turki Allegory. Lund, 1936. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 32. Nr. 4).

⁴³ Zurufe an Tiere bei den Osttürken. (Die Welt des Islams. Sonderband, 1941).

⁴⁴ The Ordam-Padishah-System of Eastern Turkistan Shrines. (Hyllningsskrift tillägnad Sven Hedin. Stockholm, 1935).

⁴⁵ Some Notes on Central Asian Turkic Place Names. (The Bulletin of the Geological Institutions of the University of Uppsala. Vol. 40. Uppsala, 1961).

⁴⁶ Index of Geographical Names. (Reports from the Scientific Expeditions to the North-Western Provinces of China under the leadership of Dr. Sven Hedin -

gösterilen Türkçe coğrafya adları incelenmiştir. Giriş bölümünde ise Orta Asya toponimisi üzerine kimi ilke görüşleri anlatılmıştır.

Özbek dili alanında, Özbekistan'da Kılıç'ta⁴⁷ ortaya çıkarılan metinler ve ayrıca, Kuzey Afganistan'da 1935 yılında bulunan bir dizi Özbekçe metinler⁴⁸ işlenmiş ve yayımlanmıştır. 1937 yılında yayımlanan yazılarımdan birinde, Afganistan'daki Türk oymaklarının yayılım yerlerinin tablosunu çizme girişiminde bulunulmuştur⁴⁹. Afganistan ile ilgili adı geçen metinlere ek olarak, "Bir Özbek'in Doğduğu Yer ve Özellikleri Hakkında Görüşü"⁵⁰ başlıklı kısa bir yazım vardır.

Yukarıda belirtildiği gibi, Türk - İsveç ilişkilerinin tarihi İsveçli Türkologların daima dikkatini çekmiştir. Kolmodin ve Zetterstéen bu konu üzerinde özellikle yoğun çalışmalar yapmışlardır. Kolmodin'in ölümünden sonra bu satırların yazarı, onun topladığı Türkçe tarih malzemesini yenibaştan incelemek ve işlemekle görevlendirildi. Bu durum, İstanbul arşivlerinde bir süre inceleme yapmama olanak sağlamıştır. Bu çalışmalarda vardığım sonuçlar, "Türkiye Arşivlerinde Yapılan Araştırmalar. İlk Bildiri"⁵¹ başlıklı yazımda açıklanmıştır.

İsveçli Türkologların geleneğini şimdi Lars Johanson (1936) gerektiği gibi sürdürmektedir. Sosyal inceleme ve araştırmalar yapan Devlet Danışma Kurulu'nda Türk dilbilimi üzerinde yapılan bilimsel çalışmalara günümüzde başkanlık etmektedir. 1971 yılında yayımlanmış olan "Türkçe'de Fiil Aspekti"⁵² başlıklı monoğrafisi, yapıtlarının

The Sino-Swedish Expedition - Publication 49. I. Geography. 3. Sven Hedin Central Asia Atlas. Memoir on Maps. Vol. II. Stockholm, 1967).

⁴⁷ The Uzbek Dialect of Qilich (Russian Turkestan) with Texts and Glossary. Lund, 1937. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 33 Nr. 3).

⁴⁸ Uzbek Texts from Afghan Turkestan with Glossary. Lund, 1938. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 34. Nr. 2).

⁴⁹ On the Distribution of Turk Tribes in Afghanistan. An attempt at a Preliminary Classification. Lund, 1939. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 35. Nr. 4).

⁵⁰ An Uzbek's View of his Native Town and its Circumstances. (Ethnos, 1939).

⁵¹ Arkivforskningar i Turkiet. En preliminär rapport. (Karolinska Förbundets årsbok, 1939).

⁵² Monoğrafinin tam olarak başlığı: "Aspekt im Türkischen. Vorstudien zu einer Beschreibung des Türkeitürkischen Aspektsystems. Uppsala, 1971. - Bkz.: P. İ. Kuznetsov. Aspekt i aksional v turetskom yazıke. (L. Johanson'un monoğrafisinin ayyımlanışı ile ilgili olarak, - "Sovetskaya Tyurkologiya," 1975, No. 3).

en büyüğü ve en önemlisidir. Bunu, her şeyden önce sözdizimi (sentaks) sorununu daha çok yapısal bir görüşle ele alan birçok yazıları izlemiştir⁵³. L. Johanson'un tüm yayınları çağdaş Türk edebiyatı üstünedir⁵⁴.

İsveç Türkolojisi'nden söz ederken, Sin-ciyanğ'daki Kâşgar İsveç Misyonerliği'nin basımevinde uzun yıllar boyunca yapılan çalışmaları anmadan geçmek olanaksızdır. Bu basımevinde yayımlanmış tamamıyla dinsel nitelikteki edebiyatı bir tarafa bırakırsak, yeni Uygurca basılmış tüm yapıtların, bilimsel bakımdan ilginç olduklarını kuşkusuz olarak kabul etmek gerekir. Bu yayınlar arasında türlü ders kitapları, ayrıca dilbilimi kitapları bulunmaktadır. Faaliyette bulunduğu son yıl (1938'de kapanmıştır), Kâşgar'daki geçici devrim hükümetinin verdiği görevi yerine getirmek üzere basımevinde gazete ve broşürler basılmıştır⁵⁵. Basımevinde faaliyet gösteren yazarlardan, G. Raquette'in yanı sıra, Gustaf Ahlbert ve Sigfrid Mön'den ayrı ayrı söz etmek gerekir. Magnus Bäcklund (1866-1903), yeni Uygur dilbilgisine büyük ölçüde katkıda bulunmuş bir misyonerdir. Taklaman belgelerinin sahte nüshalarının ortaya çıkarılmasındaki rolü herkesçe bilinmektedir⁵⁶.

Son olarak, İstanbul İsveç Bilim Enstitüsü'nün 1962'de faaliyete geçtiğini belirtelim. Bu satırların yazarı, Enstitü'nün başkanlığına getirilmiştir. Enstitü görevlileri, Türkiye ile uzaktan yakından ilgili tüm karmaşık sorunları incelemekte ve araştırmaktadır. Enstitü kendi ürünlerini yayımlamaya başlamış bulunmaktadır⁵⁷.

⁵³ Sprachbau und Inhaltssyntax am Beispiel des Türkischen (Orientalia Suecana 22. 1973); Zur Syntax der alttürkischen Kausative (ZDMG, Suppl. 2, 1974); Some remarks on Turkic "Hypotaxis" (Ural-altaische Jahrbücher 47. 1975); Zum Präsenz der nordwestlichen und mittelasiatischen Türksprachen (Acta Orientalia, Havniae 37. 1976); Das tschuwaschische Aoristthema (Orientalia Suecana. 23-24, 1976).

⁵⁴ Örneğin, "Om min penna hade kraften"... Aspekter på den samtida turkiska litteraturen (Artes. 1975: 2. Stockholm).

⁵⁵ Basımevi yayınlarının bibliyografyasını hazırlamaktayız. Yazarın şu yazısına bkz.: Swedish Relations with Central Asia and Swedish Central Asian Research, s. 265.

⁵⁶ R. Hoernle. A Collection of Antiquities from Central Asia. (Journal of the Asiatic Society of Bengal. P. 1. Extra - Number 1. 1899).

⁵⁷ 1976 yılı sonunda, Enstitü yılının ilk fasikülü "Meddelanden I" başlığıyla yayımlanmıştır.